

I4. Detoxikace amoniaku

ornithinový cyklus, odbourání nukleotidů

METABOLISMUS AMONIAKU

- Aminokupiny se použijí:
  - při synthese dusík obsahujících částí biomolekul sloučenin (aminokyseliny puriny a pirimidiny, karbamoylové nebo guanidylové deriváty)
  - nebo jsou po převedení na vhodnou odpadní formu z organismu vyloučeny

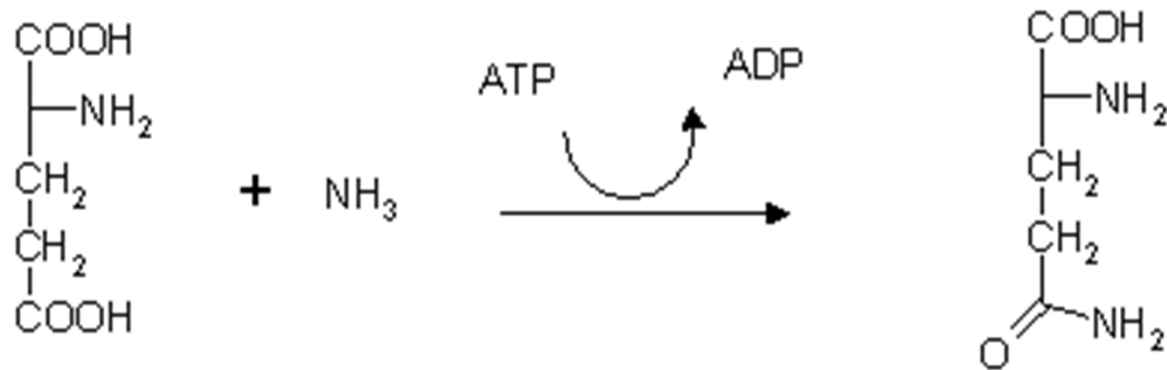

ASIMILACE AMONIAKU

- Důležitou úlohu při využívání amoniaku při biosyntetických dějích mají amidy **asparagin** a zejména **glutamin**.
  - **transportéry** (lehce přecházejí buněčnou membránou) a **donory amoniaku** v organismech;
  - vytvářejí latentní rezervu amoniaku.
- Asparagin je metabolicky méně versatilní než glutamin a jeho amidový dusík nelze přímo přenášet do syntetických reakcí.

- K převedení amoniaku do amidové skupiny glutaminu slouží reakce katalysovaná ligasou glutaminsynthetasou:

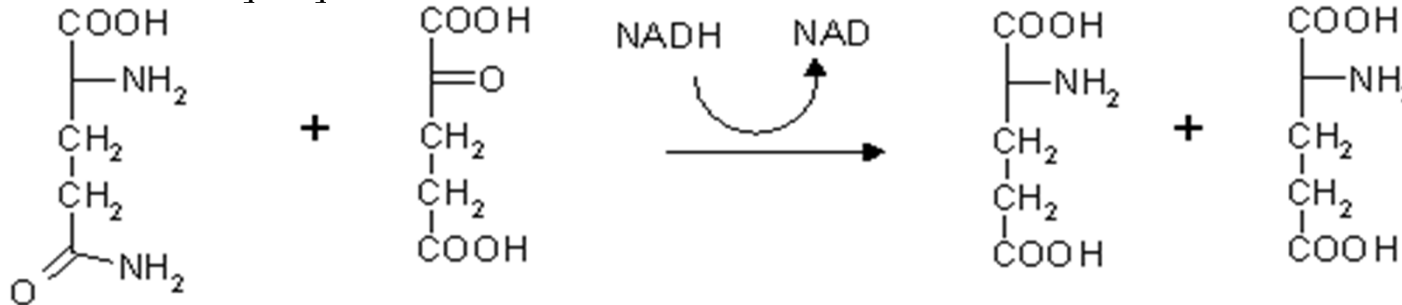
U živočichů probíhá tento děj hlavně v játrech a mozku.

Analogicky se tvoří asparagin za katalysy asparaginsynthetasou.

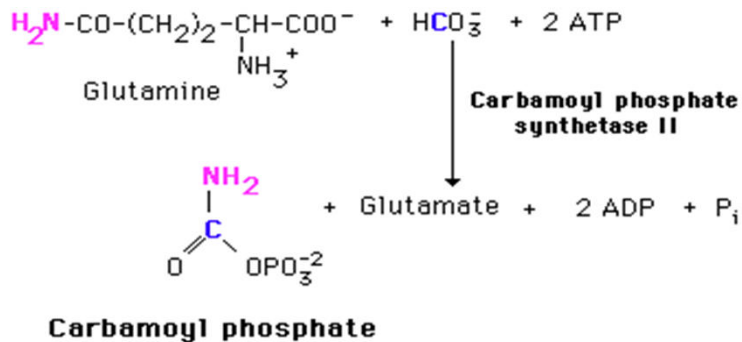

Amidový dusík glutaminu se uplatňuje při různých reakcích:

- a) **Synthesa aminokyselin transaminací.** Převedením amoniaku z amidové skupiny glutaminu na 2-oxoglutarát se získá glutamát, vhodný donor aminoskupin pro transaminační reakce:

- b) **Výroba karbamoylfosfátu.** Glutamin může dále sloužit jako zdroj dusíku pro syntézu karbamoylfosfátu

Karbamoylfosfát poskytuje atomy C₂ a N₃ při syntéze pyrimidinového skeletu a podílí se na tvorbě guanidylové skupiny argininu.

c) Synthesa purinů

Glutamin poskytuje dusíkové atomy N₃ a N₉ purinového kruhu a 2-aminoskupinu guaninu.

d) Synthesa dalších dusíkatých látek

Dusík amidové skupiny glutaminu je dále používán při syntese histidinu, aminocukrů a při aminaci UTP za vzniku CTP

e) Transfer amoniaku na aspartát

V některých organismech se amidová skupina glutaminu přenáší na aspartát činností asparaginsynthetasy.

Hlavní formy vstupu amoniaku do metabolismu jsou tedy glutamin, glutamát a karbamoylfosfát

VYLUČOVÁNÍ AMONIAKU

Živočichové :

- **Amonotelní** – u vodních živočichů; ve vodném prostředí se přebytečný snadno rozpustný amoniak vylučovaný žábami rozptýlí a tím ztratí svůj toxický účinek
- **Urikotelní** - u vejcorodých živočichů (plazi, ptáci, paryby) - amoniak metabolisován na močovou kyselinu (trioxopurin), která pro svou malou rozpustnost není toxická. a ptáci)
- **Ureotelní** - u savců
  - hlavním dusíkatým odpadním produktem rozpustná močovina (urea)
  - Ve formě močoviny odchází u savců 80 až 90% celkového dusíku konečných dusíkatých metabolitů
  - Zbytek slouží k neutralizaci kyselin a je pak vylučován močí ve formě amonných solí a nepatrného množství volného amoniaku.
- Amoniak určený k odstranění je předáván do krevního oběhu hlavně v amidové skupině glutaminu a aminové skupině alaninu.
- Glutamin a alanin jsou přijímány játry, kde probíhá syntéza močoviny, a ledvinami, kde přecházejí ionty NH_4^+ do moči (jejich hlavním zdrojem je glutamin)

TVORBA MOČOVINY

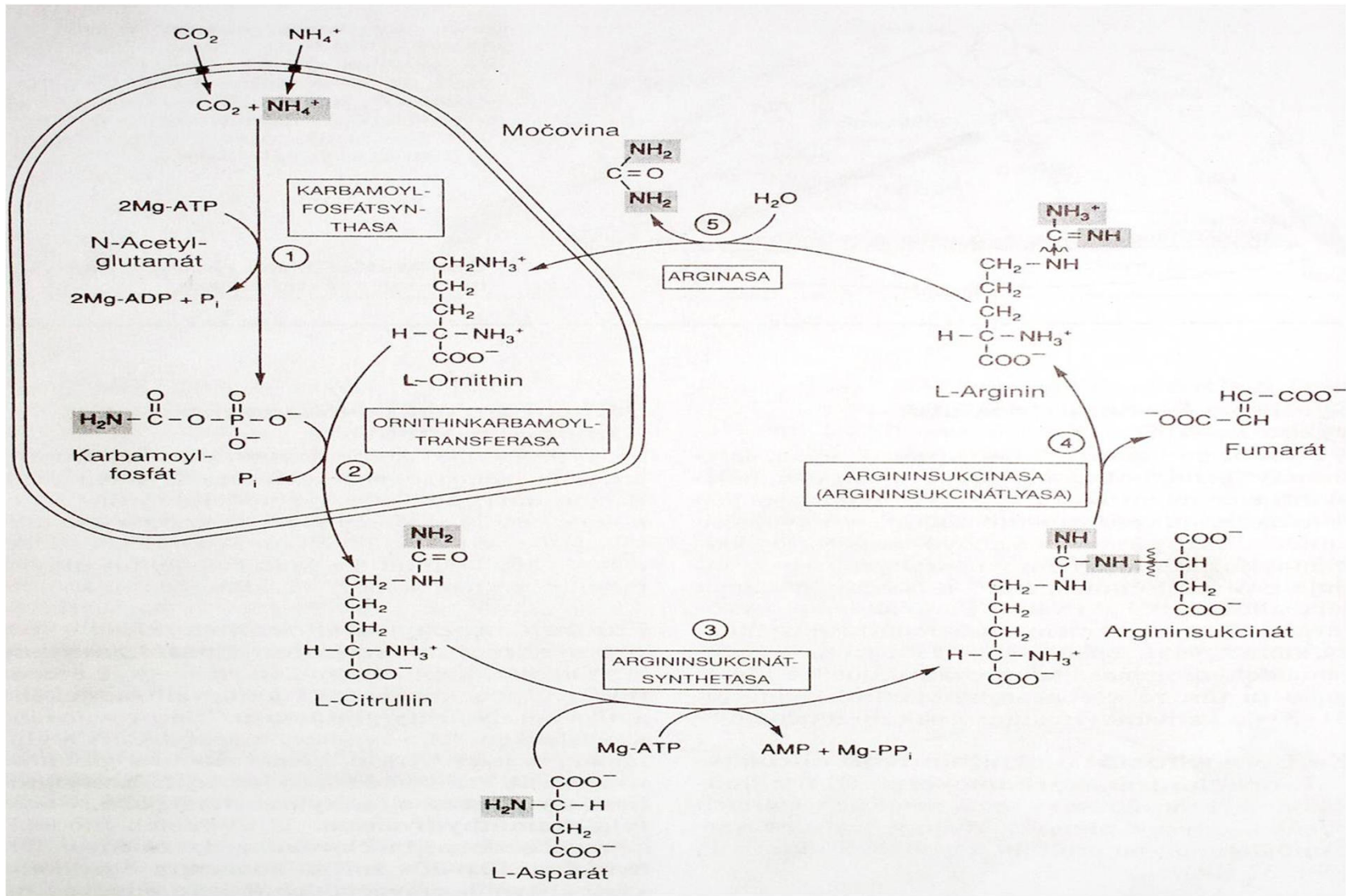
- Močovina se tvoří u ureotelních živočichů speciálním metabolickým pochodem:
močovinový, ureosynthetický nebo ornithinový cyklus nebo též **malý Krebsův cyklus**
- Děj biosynthetický
- Do ureosynthetického cyklu vstupuje:
  - Jedna molekula CO_2 a dvě aminoskupiny, pocházející z aminokyseliny ornithinu
  - Tato část probíhá zhruba ve všech organismech schopných biosynthesy argininu. Avšak pouze ureotelní živočichové mají vysokou hladinu enzymu arginasy, která katalysuje hydrolytické štěpení argininu na močovinu a ornithin
    - Močovina, neutrální, ve vodě rozpustná látka, se pak vyloučí močí a ornithin je k dispozici pro další cyklus děje.

UREOSYNTHETICKÝ CYKLUS

- Tento cyklus probíhá nepřetržitě v játrech
- U dospělého člověka se denně vytvoří a vylučuje v průměru **25 až 35 g močoviny** (asi 0,5 mol) -> přechází do krve a v ledvinách se z krve dostává glomerulární filtrací do moče.
- Buňky, které nemají všechny enzymy potřebné k synthese močoviny, detoxikují amoniak vazbou na glutamát, za vzniku glutaminu -> přenášen krví do jater - odevzdá amoniak do močovinového cyklu a menší část do ledvin, kde glutaminasou uvolněný amoniak neutralizuje kyseliny, vznikající v metabolismu a vylučuje se s nimi močí.
  - silně exergonická reakce – vznikají energeticky bohaté meziprodukty – vynaložení značného množství energie.

○ Rozdělení do pěti dílčích dějů:

1. **Tvorba Karbamoylfosfátu.**

- Fosforečný ester karbamové kyseliny je aktivovaný vstupní produkt, který vnáší do cyklu jednu aminoskupinu, pokutovanou hlavně glutamátem, vznikajícím z transportní formy aminoskupin
- Probíhá v matrix mitochondrií, kde je dostatek CO_2 , který je zdrojem uhlíku pro karbamoylfosfát; CO_2 je uvolňován dekarboxylačními reakcemi citrátového cyklu a dekarboxylační pirimidinů

2. **Vznik citrulinu.**

- probíhá opět v matrix mitochondrií, se karbamoylová skupina přenáší na δ -aminoskupinu aminokyseliny ornithinu za vzniku citrulinu a uvolnění fosfátu
- Citrulin pak vystoupí z mitochondrií do cytoplasmy, kde se odehrávají další reakce cyklu

3. **Zapojení druhé aminoskupiny**

- kondensace citrulinu s aspartátem.
- Pro vznik argininu je zapotřebí další aminoskupina - přináší ji do cyklu aspartát za tvorby argininosukcinátu.
  - Vznik této makroergické sloučeniny katalysuje ligasa argininosukcinátsynthetasa za použití energie odpovídající dvěma jednotkám ATP: ATP se štěpí na AMP a PP_i , který se dále hydrolysuje na 2 P_i

4. Štěpení argininosukcinátu na arginin a fumarát

- Aminokupiny aspartátu vytvoří arginin, zatímco jeho uhlíkový skelet zůstává zachován a uvolní se jako fumarát
- Vznik fumarátu umožňuje napojení močovinného cyklu na citrátový cyklus.
- Fumarát se v citrátovém cyklu přemění přes malát na oxalacetát, z něhož transaminací může opět vznikat aspartát pro další cyklus výroby močoviny
- Při přeměně malátu na oxalacetát se navíc získají dva aktivované atomy vodíku, ekvivalentní 3 jednotkám ATP, o něž se sníží energie potřebná na syntézu močoviny

5. Štěpení argininu.

- Arginin, uvolněný rozpadem argininosukcinátu, se hydrolyticky štěpí za katalýsy argininasou na močovinu a ornithin, čímž se cyklus uzavírá
- Ornithin přechází z cytosolu zpět do mitochondrií, kde zahajuje další reakční cyklus
- Močovina postupně přechází do moč

ENERGETICKÁ STRÁNKA MOČOVINOVÉHO CYKLU

- K průběhu močovinného cyklu je potřebná energie odpovídající čtyřem jednotkám ATP: dvě jsou zapotřebí na syntézu karbamoylfosfátu a další dvě na kondensaci citrulinu s asparátem
- Zapojením fumarátu do citrátového cyklu lze uhradit tři jednotky ATP

**Čistý výdej energie tedy představuje 1 ATP
na 1 molekulu močoviny**

ODBOURÁVÁNÍ NUKLEOVÝCH KYSELIN

- **Obměně podléhají pouze RNA**
- DNA se neodbourává ani v eukaryotních ani v prokaryotních buňkách
- Odbourávání veškeré DNA nastává jen u mrtvých buněk nebo při tvorbě bezjaderných buněk (např. zralé erythrocyty)
- **Nukleové kyseliny z potravy jsou během trávení hydrolyzovány na stavební jednotky -> oxidačně degradovány**

HYDROLYSA NA STAVEBNÍ JEDNOTKY

- Při trávení nukleových kyselin a nukleoproteinových komplexů potravy se účinkem HCl v žaludku odštěpí bílkovinná složka (histon, protamin a další)
-> hydrolyza za katalysy proteolytických trávicích enzymů
- Rozpad na nukleotidy uskutečňují hydrolasy ze skupiny fosfodiesteras (polynukleotidas) = nukleasy - deoxyribo- , nebo ribonukleasy a endo- nebo exonukleasy
- Hydrolytické štěpení nukleotidů pokračuje za katalysy mononukleotidasami (fosfomonoesterasami) a uvolňuje se kyselina fosforečná

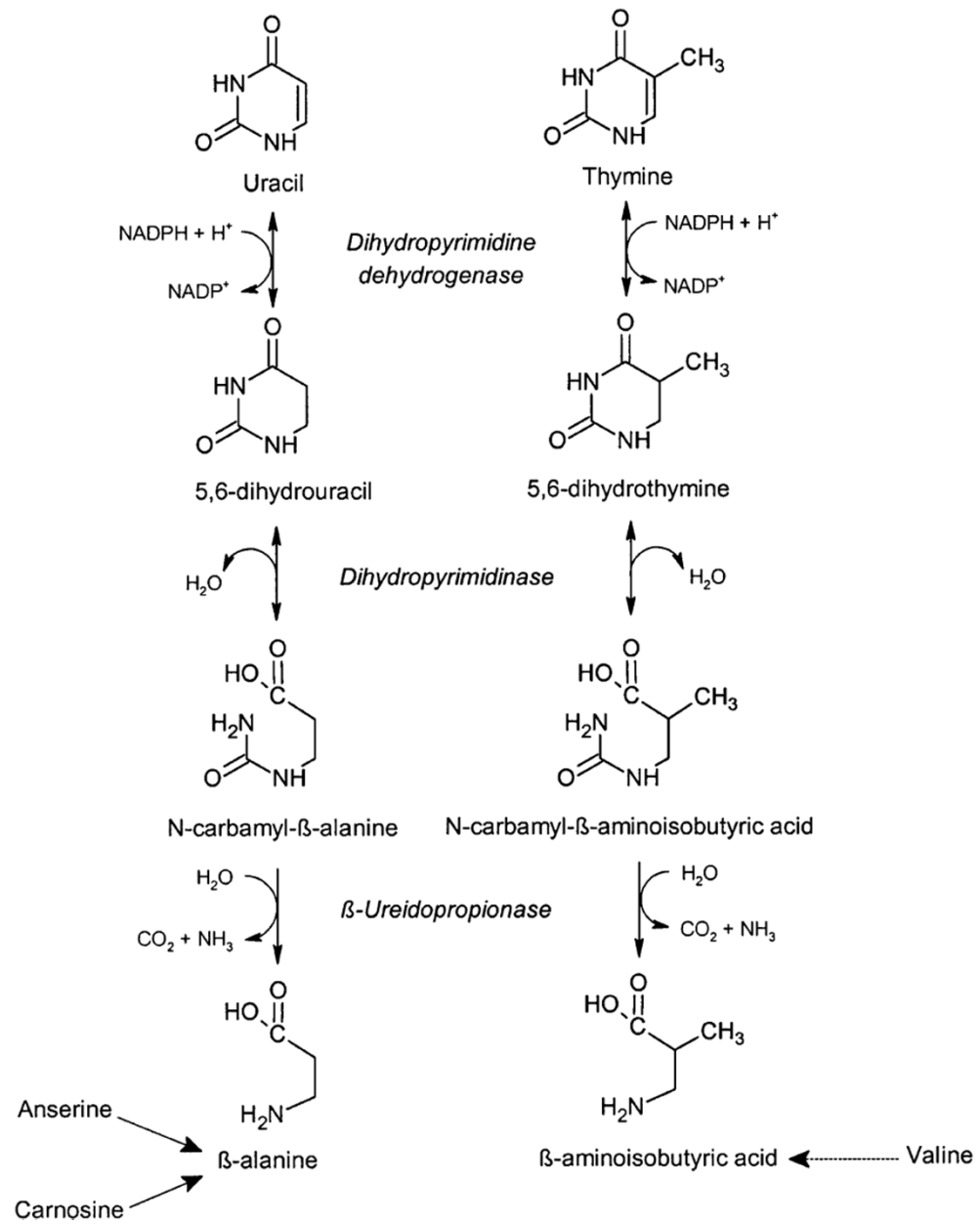
- Při trávení se uplatňují tzv. **alkalické fosfatasy** s optimem účinnosti při pH kolem 8.
- Nukleosidy se štěpí hydrolysou glykosidové vazby mezi pentosou a basí za součinnosti **nukleosidas** (nukleosidfosforylas) ze skupiny glykosidas
- Za přítomnosti kyseliny fosforečné nebo i difosforečné vznikne pentosa-1-fosfát (nebo 1-difosfát)
- Odbourávání tkáňových ribonukleových kyselin v rámci jejich neustálé obnovy probíhá hlavně v **lysosomech**

ODBOURÁVÁNÍ PYRIMIDINOVÝCH BASÍ

- Oxidační odbourávání pyrimidinových basí probíhá u různých organismů různě
  - **Např. hlavní cesta u živočichů zahrnuje redukci uracilu a thyminu za vzniku plně hydrogenovaného kruhu**
  - U cytosinu nastává hydrogenace po jeho deaminaci na uracil
    - > Následuje otevírání kruhu mezi N_1 a C_6 , čímž z uracilu a na něj převedeného cytosinu vzniká karbamoyl- β -alanin (β -ureidopropionát) a z thyminu karbamoylyl- β -aminobutyryát
    - > Tyto aminokyseliny se dále hydrolyzují na β -alanin, resp. β -aminoisobutyryát a karbamát, který se rozpadá na CO_2 a NH_3
    - > β -Alanin a β -aminoisobutyryát se dále metabolizují jako aminokyseliny; β -alanin může být též využit na výrobu CoA, dipeptidů eserinu a karnosinu apod.

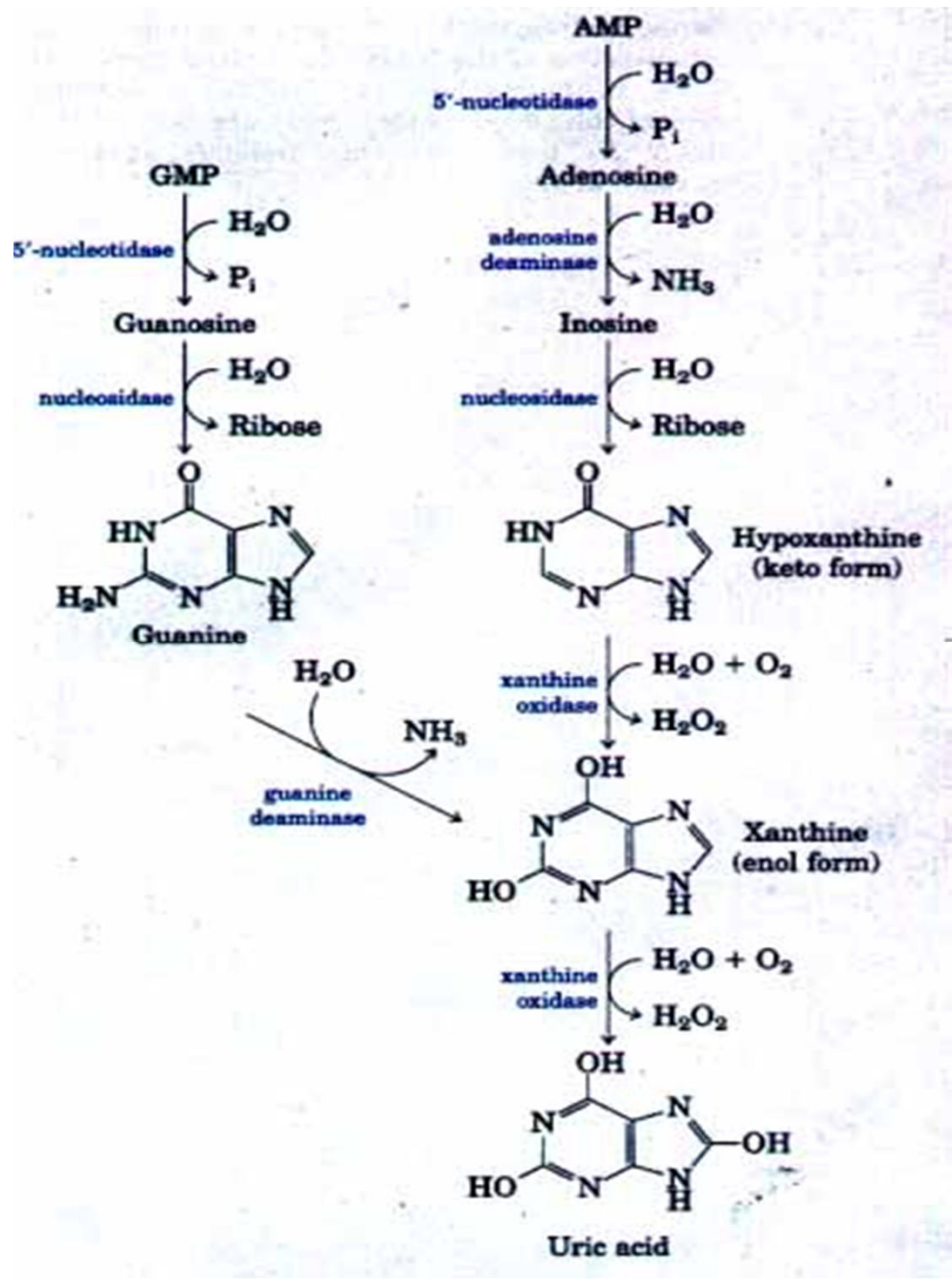

ODBOURÁVÁNÍ PURINOVÝCH BASÍ

- Většina purinových derivátů se odbourává v organismech na urát
- **Oxidace guaninu začíná z volní base, oxidace adeninu z nukleosidu adenosinu**
- Ribosový zbytek je odštěpován fosforolyticky jako 5-fosfo- α -D-ribosyl-1-difosfát (PRPP)
- Xanthin je dále oxidován až na urát (anion močové kyseliny trioxopurinu)
- Oxidaci hypoxanthinu přes xanthin na urát katalyzuje xanthinoxidasa, flavoproteinový enzym, obsahující molybden a železo
  - Stejně jako jiné flavinové oxidasy přenáší odebrané atomy vodíku přímo na molekulový kyslík
  - Jeho redukcí vzniklý H_2O_2 je pak katalasou rozkládán na H_2O a O_2 .
- U primátů, ale i u ptáků, některých plazů a některých druhů hmyzu je urát konečným produktem degradace purinů a je vylučován močí

Zdroj: <http://www.bioinfo.org.cn/book/biochemistry/chapt21/bio8.htm>

LITERATURA

- Mathews, Ch. K. – Halde, K. E. – Ahern, K. G.,
Biochemistry, 3. vydání, San Francisco,
Benjamin Cummings, 1999, 1186 s., ISBN 99-
043683
- Voet, D. – Voet, J. G. – Pratt, Ch. W.,
Fundamentals of Biochemistry: life at the
molecular level, 2. vydání, USA, Willey, 2006,
1264 s., ISBN 0-471-21495-7

